

NEUMANN TIBOR

A pozsonyi káptalan panasza*

ÉLETKÉPEK A XVI. SZÁZAD KÖZEPÉRŐL

Jóllehet a mohácsi csatát megelőző korszakban sem példa nélküli az, hogy a hitelshelyi kiküldöttek olykor életük veszélyeztetésével végeztek el egy-egy királyi parancsra vagy nagybírói kérésre végrehajtandó feladatot – iktatás, idézés, vizsgálat –, az 1526 utáni időszakban az őket ért atrocitások minden bizonnyal gyakoribbá váltak. Ezek elkövetésében, amint azt az alábbiak beszédesen bizonyítják, a Cobor család és Korlátkövi Zsigmond – akik a történeti Magyarország északnyugati részén, a morva határvidéken birtokolták váraikat – különösen „szép” eredményeket tudtak felmutatni. Ezek a történések ráadásul lehetőséget teremtettek arra, hogy a pozsonyi káptalan jegyzői végre kiszabadulhassanak a formulák nyomasztó szorításából, és gyakran drámai éllel, ügyes stílusfogásokkal fogalmazzák meg a káptalan kanonokjai és a melléjük kirendelt királyi emberek kárára elkövetett hatalmaskodásokat. Az alábbiak persze – a korszak jellemén és a látványos életképeken kívül – leginkább abba engednek betekintést, hogy a várbirtokos előkelők mennyire nem tartottak a törvény szigorától és cselekedeteik következményeitől. Az úgynevezett elűzéshez (repulsio) – az ítéletlevelek végrehajtásának megakadályozásához – elvileg elegendő lett volna egy hüvelyéből kivont kard felmutatása, tehát nem szükségképpen járt együtt erőszakkal. Azt a felet, aki az elűzéshez folyamodott, még a helyszínen megidéztek, hogy ennek okát adja. Az alábbi esetekben azonban nem erről volt szó: a kiküldöttek kénytelenek voltak fejvesztve menekülni, és így természetesen az ilyenkor szokásos idézést sem tudták végrehajtani. Amellett, hogy az alperes így újabb időt nyerhetett, e tehetős nemesek számára az elkövetésért kiszabott egy márkányi arany (72 forint) bírság sokszor jobb választásnak tűnhetett, mint egy település átmeneti elvesztése, főként ha azt esetleg peren kívüli egyezség követte, és nem újbóli eljárás (ennek során a második elűzés elvileg már fő- és jószágvesztést vonhatott maga után).

1543 januárjában a kisebbik kancellária egyik jegyzőjét és egy pozsonyi kanonokot azzal bízták meg, hogy a holicsei uradalom (Nyitra megye) negyedét mérjék

* A fenti írás „A Korlátköviek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a XV–XVI. században” című könyv (Győr, 2007.) egyik fejezete, jelentéktelen változtatásokkal és a jegyzetek elhagyásával.

fel és iktassák Cobor Imre özvegye részére. Pálfordulás napján (január 24.) a két kiküldött délután két óra körül az uradalom központi településére, Holics mezővárosba érkezett, ahol az összehívott tanúk társaságában az itteni várhoz vonultak. Itt Cobor Gáspár özvegyének, Sárkány Orsolyának a várnagya hosszú ideig várakoztatta őket, majd miután a várból kijőve végighallgatta a bírói parancslevél tartalmát, közölte, hogy menjenek úrnőjéhez, aki jelenleg a sasvári kastélyban tartózkodik, tőle választ kaphatnak, majd kijelentette, hogy amennyiben ezt nem kívánják megtenni, jöjjenek vissza másnap, addig megtudakolja a várúrnő szándékát, de a városban nem tölthetik el az éjszakát. Mivel már estére járt, a társaság pedig éhes és szomjas volt, úgy határoztak, hogy nem törődnek a várnagy szavaival, és a városban látnak vacsorájukhoz. Két polgárháznál szállásolták el magukat, és noha étkezésük alatt a várnagy egy ifjú útján ismét felszólította őket a város elhagyására, nyugovóra tértek. Már aludtak, amikor az éjszaka kellős közepén hirtelen több karddal, kopjával és puskával felfegyverzett katona tört be a házba, ágyaikból kirángatták, közben szidalmakkal és fenyegetésekkel illették őket. A kocsisukat arra kényszerítették, hogy az istállóból már az utcára kirángatott lovakat fogja be a szekerek elé, majd a fegyveres csapat kikergette a két kiküldöttet a városból. A sötétben előbb a várhoz tartozó Péterfalvára értek, hogy itt töltsék el az éjszakát, és reggel visszatérhessenek Holicsba, az itteni lakosok azonban a várnagy utasítása alapján nem adtak nekik szállást, és ugyanezt tapasztalták a többi faluban is. Mint utólag megjegyzték, egész éjszaka, egészen napkeltéig bolyongtak, megkerülve Sasvár mezővárost is, és „a mostani téli időben nagy reszketéssel kellett elviselniük a szörnyű fagyot”. Így akadályoztatva természetesen nem tudták teljesíteni megbízatásukat.

Egy hónappal később hasonló eset játszódott le, ismét Sárkány Orsolya jóvoltából. A királyi és a káptalani ember ekkor a Holicshoz tartozó Nagykovallóra szállt ki, hogy egy birtokvisszaiktatást foganatosítson. Február 15-én, délután három órakor értek a faluba, ahol a már oda összehívott szomszédok – köztük tucatnyi Nyári- és Korlátkövi-jobbágy – társaságában hozzáálltak volna megbízatásuk teljesítéséhez, ha a várúrnő helyi tisztje nem tiltja ezt meg. Ők sem számíthattak szívélyes vendéglátásra: a gazdatiszt rögtön közölte, hogy a falu házaiban nem szállhatnak meg. Erre a kanonok azt válaszolta, hogy „ha nem kapunk szállást a házakban, akkor az utcákon és a főtéren maradunk a szabad ég alatt, egészen a harmadik napig, és így hajtjuk végre az eljárást.” Mire a tiszt: „sem a házakban, sem az utcákon, sem a mezőkön, sem az erdőkben, sem más Nagykovalló határain belüli helyen nem tűröm el jelenléteteket, és ha másnap visszatértek, a falu határába megyek elétek, és nem engedlek be a faluba, mert ez az úrnóm utasítása”. A kiküldöttek ekkor úgy tettek, mintha elhagynák a falut, de az utolsó ház előtt megálltak, a lovakat kifogták a szekérből és kikötötték a kertben, maguk pedig bementek a házba és asztalhoz ültek. A falusiak azonban észrevették a cselet és jelentették a tisztnek, aki egy felfegyverzett emberét küldte el a telekre. Mialatt

a kiküldöttek étkeztek, ez eloldotta a kantárokat és elkergette a lovakat. Erre már a vendéglátó is megijedt és felszólította hivatlan vendégeit a távozásra, „különbösen rosszul járnak”. Minthogy nem engedelmeskedtek, a háziúr is elszaladt a tiszthez, majd visszatérve ismét távozásra szólította fel a királyi és káptalani embert. Az újabb nemleges válaszra a háziúr „igen robusztus” fiai puskákat ragadtak, abba puskaort és golyókat töltöttek, és közben így szóltak: „ha nem akartok elmenni, azonnal rosszul jártok, mert tudjuk ám, mit kell tennünk”. Közben azt is értésükre adták, hogy az egyik házban igen sok puskás gyülekezik, akik azt a parancsot kapták, hogy amennyiben nem hagyják el a falut, szörnyű halállal öljék meg őket. Így már jobbnak látták dolguk végezetlenül távozni, „hogy a halált elkerüljék”. Az ügy folytatásaként egy hónappal később a faluban újabb eljárást akartak végrehajtani, de ekkor a kiküldöttek még hamarabb távozni kényszerültek: megjelent ugyanis Bakić Péter királyi kapitány egyik familiárisa, aki előbb egy formai hibára hivatkozott, majd látva ennek eredménytelenségét, megragadta a végrehajtók szekere elé befogott lovakat és kivezette őket a faluból. Minthogy a szekéren ülők látták, hogy a faluban lépten-nyomon puskások állnak lesben, jobbnak látták engedelmeskedni.

E három, kudarcra végződő eljárás betetőzésének azonban az a szintén balul végződő vagyonelefoglalás bizonyult, amelyet Kéméndi Péter – aki a Nádas mellett elterülő Korompa (Pozsony megye) egyik birtokosaként a korlátközi uradalom szomszédja volt – keresetére Korlátközi Zsigmond és várnagya, Csermendi Viktor ellen próbáltak 1544 májusában végrehajtani. A kiküldöttek ekkor a Nyári és Korlátközi által közösen birtokolt Nádasra szálltak ki, ahol utóbbi értékeit szerették volna kétharmad részben a bíró, egyharmad részben Kéméndi részére lefoglalni. A gondok ott kezdődtek, hogy „hosszú ideig tartó munkával” sem tudták megállapítani, a faluban melyik Nyári, s melyik Korlátközi birtokrésze. Végül a lakosokból „nagy nehézségek árán” kicsikarták, hogy a falunak egy bírója és egy esküdte van, előbbi Nyári, utóbbi Korlátközi birtokrészen él. A bíró azonban megtagadta azt, hogy megjelenjen a végrehajtók előtt, a lakosok pedig nem voltak hajlandók megmutatni uruk jobbágytelkeit, sőt fenyegetőleg közölték, hogy itt „ne akarjanak semmit összeírni, sem végrehajtani, hanem menjenek el urukhoz, Korlátközi Zsigmondhoz, és neki adják elő ügyüket”. A sikertelen próbálkozást követően áthajtottak a szomszédos Korompára, ahol a felperes udvarházában töltötték el az éjszakát. Másnap reggel visszatértek a faluba, hátha a falusiak utasítást kaptak uruktól, és ezáltal végrehajthatják küldetésüket. A nádasiak azonban „megátalkodott lélekkel” nem járultak Korlátközi elé, sőt megfenyegették őket, hogy „addig háborgattok minket, amíg rosszul nem jártok és úgy el nem kergetünk, hogy egészen Pozsony városáig nem mertek majd hátranézni”. A kiküldöttek „a fenyegetést egykedvűen tűrve”, visszaballagtak Korompára. A harmadik napon nem tértek vissza, időt kívánva hagyni a nádasiaknak arra, hogy értesíthessék urukat. A negyedik napon aztán megtörtént a baj. Reggel a falusiak

már kopjákkal és bárdokkal felszerelve, „csapatokba tömörülve” vártak rájuk. A kiküldöttek megkérdezték, mit rendelt uruk, mire ezek „dühöngő lélekkel” ordítva közölték, hogy földesuruktól azt kapták parancsba, hogy ha a királyi és káptalani ember a végrehajtástól elállni nem akar, akkor az eljáráson résztvevők egy részét verjék meg, másik részét öljék meg. Majd mikor látták, hogy a kiküldöttek ezzel sem törődve, folytatni kívánják munkájukat, dühödten elkezdtek őket sértegetni, majd kocsisuk veréséhez láttak, végül a szekér elöl kifogott lovakat fegyvereikkel kezdték ütlegelni. A „lázongó jobbágyok” keltette nagy felfordulás közepette a királyi ember, Bakai Vas István jókor lépett oltalmazólag Mendei Lajos kanonok elé: ha ezt nem teszi, akkor az egyik hajtófegyver éppen keresztüldöfte volna a testét. Ekkor már gyorsan menekülőre fogták és otthagyták a feldühödött csődületet.

Korlátkövi és jobbágyai viselkedése mély nyomot hagyott a kanonokok lelkében. Nem kizárt, hogy történetükben először fenyegették meg a kúriai bíróságokat hiteleshelyi munkájuk felfüggesztésével, amikor jelentésüket a következő mondatokkal zárták: „Továbbá csatoljuk azt a számunkra – a káptalan számára – rendkívül fontos megjegyzést, hogy ha az illetén akadályoztatások és erőszakos cselekedetek kapcsán az illetékesek nem szolgáltatnak kellő jogorvoslatot, és ezeket a tetteket az ország törvényében foglaltak szerint illő büntetéssel nem igazítják ki és a lehető leggyorsabban nem büntetik meg – aminek kapcsán állhatatosan és még állhatatosabban könyörgünk, mindezt nem pártoskodásból, hanem alázattal saját oltalmunk érdekében elbeszélve – az ország rendes bírái bármilyen leveleinek a végrehajtásával fel fogunk hagyni, minthogy a jog nem kényszeríthet bennünket arra, hogy ezek az eljárások számunkra verésekkel, halállal és jogtalanságokkal járjanak együtt, aminek kapcsán újra és újra tiltakozunk.”